

Людмила КОЛЧАНОВА,

orcid.org/0000-0002-8337-7609

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри мйстерності актора та режисури драматичного театру
Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського
(Харків, Україна) *elenteatr@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ПОСТАНОВКИ ВЕРТЕПУ НА КОНУ ТЕАТРІВ УКРАЇНИ

У статті розглядаються постановки вертепу в українських театрах у період з 2020 по 2025 рік. Автор підкреслює, що вертеп завжди був частиною репертуару українських театрів, і ця ситуація залишається незмінною й сьогодні. Водночас український театр, особливо в контексті російсько-української війни, зазнав значних трансформацій. Це також помітно в сценічних інтерпретаціях вертепу. Змінилися як тематичні акценти, так і художні засоби, а сам жанр почав виконувати нові функції – від засобу збереження традицій до інструменту культурного осмислення реалій війни.

Метою цієї статті є аналіз сучасних інтерпретацій вертепу на українських театральних сценах у період з 2020 по 2025 роки та роздуми про його роль як значущого культурного явища в українському суспільстві.

Методологія дослідження. У дослідженні застосовано такі методи: контент-аналіз (окреслення проблематики публікації з подальшою інтерпретацією), метод спостереження (відвідування вистав) та герменевтичний метод (аналіз вистав). Дослідження носить міждисциплінарний характер, оскільки враховує вплив російсько-української війни на інтерпретацію сценічних постановок.

Наукова новизна полягає в систематизації сучасних сценічних постановок вертепу в Україні протягом 2020–2025 років.

Висновки. Дослідження підтверджує популярність постановок вертепів у театрах України. Переважна більшість театрів віддає перевагу класичній формі вертепів, що є важливим фактором підтримки та трансляції культурної спадщини. Починаючи з 2022 року, у постановках вертепів помітне відбиття теми російсько-української війни, що свідчить про адаптацію традиційного жанру до сучасних соціально-культурних та політичних реалій.

Сучасний театр дедалі більше стає живим організмом, що відчуває емоційний стан своєї аудиторії та реагує на нього. З початком повномасштабного вторгнення спостерігаємо зачну трансформацію концепції вистав: зміни у змістових акцентах супроводжуються перебудовою сценічного простору, який стає динамічним, мобільним, легко адаптується до різних майданчиків і характеризується мінімалістичним оформленням.

Ключові слова: вертеп, театральне мистецтво, сучасне мистецтво, російсько-українська війна, режисер, вистава, репертуар, театри України.

Liudmyla KOLCHANOVA,

orcid.org/0000-0002-8337-7609

Candidate of Art Studies, Assistant Professor,

Associate Professor at the Department of Actor's Mastery and Directing of Drama Theater

Kharkiv I.P. Kotlyarevsky National University of Arts

(Kharkiv, Ukraine) *elenteatr@gmail.com*

FEATURES OF THE STAGING OF THE VERTEP IN UKRAINIAN THEATRES

In this article, the author examines verterp performances in Ukrainian theatres between 2020 and 2025. The author emphasises that verterp has always been part of the repertoire of Ukrainian theatres, and this situation remains unchanged today. At the same time, Ukrainian theatre, especially in the context of the Russian-Ukrainian war, has undergone significant transformations. This is also evident in stage interpretations of the verterp. Both thematic emphases and artistic means have changed, and the genre itself has begun to perform new functions – from a means of preserving tradition to an instrument of cultural reflection on the realities of war.

The purpose of this article is to analyse contemporary interpretations of the verterp on Ukrainian theatre stages between 2020 and 2025 and to reflect on its role as a significant cultural phenomenon in Ukrainian society.

Research methodology. The following methods were used in the study: content analysis (identification of the issues addressed in the publication, followed by interpretation), observation (attendance at performances) and hermeneutics (analysis of performances). The study is interdisciplinary in nature, as it takes into account the impact of the Russian-Ukrainian war on the interpretation of stage productions.

The scientific novelty lies in the systematisation of contemporary stage productions of the verterp in Ukraine during 2020–2025.

Conclusions. *The study confirms the popularity of nativity plays in Ukrainian theatres. The vast majority of theatres prefer the classical form of nativity plays, which is an important factor in supporting and transmitting cultural heritage. Starting in 2022, Russian-Ukrainian war themes have been noticeably reflected in verstep productions, indicating the adaptation of the traditional genre to current socio-cultural and political realities. Contemporary theatre is increasingly becoming a living organism that senses and responds to the emotional state of its audience. With the start of the full-scale invasion, we are witnessing a significant transformation in the concept of performances: changes in content are accompanied by a restructuring of the stage space, which is becoming dynamic, mobile, easily adaptable to different venues, and characterised by minimalist design.*

Key words: *nativity scene, theatrical art, contemporary art, Russian-Ukrainian war, director, performance, repertoire, theatres of Ukraine.*

Постановка проблеми. Святкові традиції здавна відіграють важливу роль у формуванні культурної ідентичності суспільства, і вертеп як одна з них не є винятком. Однак із плином часу та під впливом соціокультурних змін трансформується зміст і функції вертепу, що зумовлює появу нових форм і викликів у сучасному культурному контексті. Український вертеп є глибоким символом національної самосвідомості. У ньому втілюється впевненість у перемозі добра над злом, поєднуються сакральність і стихійність народного гумору – ті риси, що віддзеркалюють незламність українського духу навіть у найтяжчі історичні періоди. Вертеп традиційно посідає важливе місце в репертуарі українських театрів, і ця позиція зберігається й сьогодні. Водночас сучасний український театр, особливо в умовах російсько-української війни, зазнав значних трансформацій, що вплинули як на змістові акценти, так і на формальні особливості сценічних постановок.

Аналіз досліджень. Питання становлення та розвитку українського вертепу були предметом дослідження багатьох науковців, серед яких як представники попередніх поколінь – І. Франко, О. Кисіль, О. Селіванов, Є. Марковський, так і сучасні дослідники – А. Баканурський, Т. Зинов'єва (Лугова), О. Клековкін, А. Новиков та інші. Так Тетяна Зинов'єва особливу увагу приділяє специфіці комічного в українських вертепних виставах (Зинов'єва, 2004). Спираючись на юнгівську концепцію архетипів, у статті «До питання про архетипні риси персонажів українського вертепу» дослідниця розкрила культурно-психологічні передумови виникнення вертепу, з'ясувала причини його популярності, занепаду та сучасного відродження (Зинов'єва, 2003). Тетяна Бойко і Марина Татаренко у публікації «Народна маска в історико-культурних реаліях українського театру» вивчають розвиток вітчизняного сценічного мистецтва і показують різноманітні варіації сценічної маски у ляльковому вертепі (Бойко, 2021).

Після початку широкомасштабного вторгнення низка науковців звернулася до вивчення феномену театру в умовах війни. До кола дослідни-

ків, які вивчали театральний вертеп, належить Ольга Дорофєєва. У своїй праці «Діяльність Харківського державного академічного театру ляльок імені В. А. Афанасьєва під час повномасштабного вторгнення» театрознавиця аналізує роботу театру в умовах війни, зокрема розглядає постановки «Вертеп» і «Вертеп. Війна. Вірші» режисерки Оксани Дмитрієвої (Дорофєєва, 2023). Про ці вистави згадує і Юлія Щукіна у статті «Відображення досвіду російсько-української війни у постановках театрів ляльок України 2022-2023 років» (Щукіна, 2023). Утім, тема збереження та актуалізації традиційної вертепної культури в сучасному театральному просторі України є не вивченою.

Метою статті є аналіз сучасних інтерпретацій вертепу на сценах театрів України протягом 2020–2025 рр. та осмислення його ролі як важливого культурного явища в українському суспільстві.

Виклад основного матеріалу. На сценах українських театрів можна спостерігати широкий спектр постановок вертепу – від традиційних до новаторських. Так, проєкт «Вертеп. Необарокова містерія» (прем'єра 2021 року) Громадської організації «Ігнеа Корда», створений на основі документальних та архівних матеріалів, спрямований на збереження та популяризацію української культурної спадщини. Так Галаганівський вертеп XVIII століття отримав нове життя у режисерській інтерпретації Богдана Поліщука (Вертеп, 2021). Вистава структурно поділяється на дві частини. Перша, відповідно до традиції, відтворює біблійний сюжет про народження Ісуса Христа. Сценічне дійство супроводжується бароковими співами, що підсилюють сакральний характер оповіді. Музичним тлом виступає звучання клавесина – інструмента, який, уособлюючи епоху бароко, органічно передає її настрій і гармонійно поєднується з перформативною природою постановки. Друга частина вистави має світський (інтермедійний) характер і присвячена осмисленню актуальних соціальних проблем суспільства. Виконавці театального дійства демонструють безпосередність і водночас іронічність у відтворенні сучасних ре-

лій, що надає постановці критичного і рефлексивного звучання.

До традиційного вертепного жанру звертається і Київський національний академічний театр оперети, представивши сімейну виставу «Вертеп. Казки тихої ночі» (режисер-постановник – Максим Добролюбов). Спектакль поєднує елементи народної обрядовості з естетикою музичного театру, зберігаючи при цьому традиційний зміст різдвяного дійства. Використання автентичних колядок і щедрівок у виконанні солістів хору створює атмосферу духовного піднесення та підкреслює спадкоємність національної культурної традиції. Такий режисерський підхід свідчить про прагнення інтегрувати вертеп у сучасний театральний контекст, водночас зберігаючи його символічну й обрядову сутність.

Ще однією з традиційних постановок стала вистава «Вертеп: Маланка загубилася», прем'єра якої відбулася у 2024 році на сцені Київського академічного театру юного глядача на Липках (режисерка – Катерина Чепура). Спектакль поєднує традиційний біблійний сюжет із народно-обрядовими елементами – водінням Кози, виконанням українських колядок і щедрівок, – що цілком відповідає жанровим ознакам вистави-концерту. Такий підхід демонструє прагнення режисерки зберегти автентичну структуру вертепного дійства, водночас надавши йому сучасного сценічного звучання.

«Вертеп Донеччини» (прем'єра відбулася у 2022 році) – перший вертеп у репертуарі Донецького академічного обласного драматичного театру з Маріуполя. Режисерка-постановниця, заслужена артистка України Людмила Колосович, обрала за основу вистави п'єсу Пантелеймона Куліша «Іродова морока». Цей твір, написаний у XVIII столітті, вирізняється глибиною символічного змісту та суспільно-філософськими алюзіями, які не втрачають актуальності й у сучасному контексті. Актуалізація класичного тексту через призму сьогодення дає змогу виявити універсальні мотиви боротьби добра і зла, влади й покори, що набувають нових смислів в умовах війни. «Мета колективу Донецького академічного обласного драматичного театру (м. Маріуполь) – відроджувати українські традиції Донеччини, які багато років були репресовані радянською диктатурою» (Вертеп Донеччини, 2022). У виставі звучать автентичні колядки та щедрівки Донеччини, використовуються лялькові персонажі, а центральним візуальним елементом постає яскраво оформлена вертепна скриня.

Акцентування на подіях російсько-української війни простежується у вертепних постановках з

2022 року. Одним із прикладів є вистава «Вертеп» Харківського державного академічного театру ляльок імені В. А. Афанасьєва (режисерка-постановниця – Оксана Дмитрієва), у якій традиційна структура дійства набуває нових смислових акцентів, відображаючи сучасні реалії війни та суспільні переживання. Вистава була створена у грудні 2022 року у співпраці з Львівським обласним академічним театром ляльок. Цей музичний перформанс поєднав традиційні елементи різдвяного дійства з сучасними сценічними засобами виразності. Театрознавиця Ольга Дорофєєва вважає, що надзвичайно важливою складовою художнього образу цієї вистави є дерев'яні об'єкти, створені К. Зоркіним, з якими взаємодіють актори. «Сценографічні образи вистави сприймалися саме через призму сучасного досвіду війни» (Дорофєєва, 2023: 7). Вистава вибудовує цілісну символічну систему, у центрі якої постає образ птаха – один із провідних мотивів української культурної традиції. Його візуальна присутність на сцені та повторюваність у музичних і поетичних елементах вистави підкреслюють універсальність цього символу. У контексті постановки птах постає багатозначним образом: з одного боку, він асоціюється з душею, духовним відродженням, потягом до світла, а з іншого – із крихкістю життя, прагненням свободи, що набуває особливої актуальності в умовах війни. Таким чином, птах виконує роль смислового ядра вистави, поєднуючи сакральне та екзистенційне начала.

Друге звернення до тематично-естетичної концепції вертепу Харківського державного академічного театру ляльок імені В. А. Афанасьєва відбулося у квітні 2023 року – «Вертеп. Війна. Вірші» за поезіями С. Жадана. «Тема Різдва <...> візуалізується в сценографічних образах, які поєднують християнську символіку та атрибути війни. Зокрема дерев'яні ящики з під бойових снарядів трансформуються то у колиску для новонародженого Христа, то складають вертепну скриню, або перетворюються на труни для загиблих солдат», – зазначає Ольга Дорофєєва (Дорофєєва, 2023: 9). Вистави «Вертеп», 2022 та «Вертеп. Війна. Вірші», 2023 «різні за художнім оформленням, але їхня філософсько-першоджерельна сутність у корінні однакова» (Марія Прево, 2023). Безперечно, режисерка Оксана Дмитрієва у своїх постановках послідовно переосмислює традиційну вертепну форму, перебуваючи в активному пошуку нових сценічних інтерпретацій. Кожна її вистава вирізняється оновленими тематичними акцентами, розширеною візуальною образністю та поглибленими смисловими площинами. Теа-

трознавиця Юлія Щукіна зауважує, що О. Дмитрієва у співпраці зі сценографами Н. Денисовою та К. Зоркіним суттєво збагатила релігійну семантику вертепу, наповнивши її сучасними змістами й алюзіями. У своїх постановках режисерка формує новітню міфологію незламного українського народу перед навалою «московського Ірода», образами героїчних матерів і волхвів-волонтерів із їхніми безцінними дарами. Водночас вона пропонує оригінальне трактування традиційних демонологічних персонажів вертепу, зокрема образів Ірода та Смерті (Щукіна, 2023: 47). Отже, режисерські рішення розширюють інтерпретаційний потенціал жанру, актуалізуючи його в контексті сучасних культурних і соціальних викликів.

Вистава львівського академічного театру естрадних мініатюр «І люди, і ляльки» – «Різдво. Тризна» (постановка Надії Карат і Олексія Кравчука) відображає біль війни та її вплив на українське суспільство. Прем'єра відбулася 23 грудня 2021 року. Жанр вистави автори визначили як монохромний вертеп, і це визначення цілком виправдане: на одному емоційному рівні поєднуються виконання колядок – ключових атрибутів різдвяного свята – та філософська поезія Сергія Жадана, яка звучить мелодійно, зворушливо і людяно. Такий підхід створює інтегровану сценічну композицію, де традиційне вертепне дійство набуває сучасного смислового та емоційного звучання. «Попри традиційний вигляд та стиль вертепів, у цій постановці ні актори, ні глядачі не відчувають тих передріздвяних радощів. Але згодом настрій героїв стрімко підіймається вгору», – вважає Тетяна Маркопольська (Маркопольська, 2024). З 16 листопада 2023 року ця

вистава виходить в оновленій редакції. Театрознавиця Христина Король пише, що головною особливістю цієї вистави є фізична відсутність актора Андрія Синишина, який із перших днів повномасштабного вторгнення служив у лавах ЗСУ (Король, 2025). Під час вистави вмикали відеозапис, де актор читав поезію. Христина Король пише про сцену танцю, «коли всі ставали парами, особливий акцент зробили на відсутності партнера Надії Крат – Андрія. Довга й болюча пауза, погляд вниз – передали глядачам відчуття очікування його та надії на повернення» (Король, 2025).

Висновки. Вертеп має давню традицію в українському театрі, і сучасний репертуар не є винятком. Більшість театрів зберігають класичну форму вертепу, що відіграє важливу роль у збереженні культурної спадщини. З 2022 року у вертепних постановках спостерігаємо появу тем, пов'язаних з російсько-українською війною. Також після початку повномасштабного вторгнення помітні зміни в концепції вистав: разом зі зміною змісту трансформується і сценічний простір, який стає динамічним, мобільним і мінімалістичним. Цей формат відкриває нові можливості для вистав, насамперед для гастролей та адаптації до різних сцен. У сучасних вертепах з'являються персонажі, яких немає в традиційному сюжеті вертепу, які виступають важливими культурними маркерами або носіями сучасних ідей. Таким чином, сучасні вертепні вистави виходять за межі звичайних святкових заходів, відображаючи трансформацію культурних цінностей і творчого мислення в суспільстві. Незважаючи на оновлення форм і змісту, вони зберігають суть свята – утвердження єдності, надії, любові і встановлення справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Т. А., Татаренко М. Г. Народна маска в історико-культурних реаліях українського театру. *Вісник КНУ-КиМ. Серія: Мистецтвознавство*. 2021. Вип. 44. С. 127-134. DOI: 10.31866/2410-1176.44.2021.235391.
2. Вертеп Донеччини : Маріупольський театр привітав глядачів з Різдвом новою прем'єрою. URL: <https://dn.gov.ua/news/vertep-donechchini-mariupolskij-teatr-privitav-glyadachiv-novoyu-premyerou>.
3. Вертеп. Необарокова містерія. URL: <https://ucf.in.ua/archive/61e82f7c21afc8763443ee43#:~:text=%D0>.
4. Дорофєєва О. Діяльність Харківського державного академічного театру ляльок імені В. А. Афанасєва під час повномасштабного вторгнення. *Філософія та гуманізм*. 2023. Вип.1 (17). С. 5-12.
5. Зінов'єва Т. До питання про архетипні риси персонажів українського вертепу. *Вісник Львівського університету. Серія: Мистецтвознавство*. 2003. № 3. С. 15-23.
6. Зінов'єва Т. До питання про специфіку комічного елементу в українських вертепних виставах. *Докса*. 2004. № 5. С. 276-282. URL: <http://doksa.onu.edu.ua/article/view/226654>.
7. Король Х. «Різдво. Тризна» – вистава, що стала жестом меморіалізації пам'яті про загиблого героя Андрія Синишина URL:https://teatrarium.com/rizdvo_tryzna_vustava_stala_zhestom_memorializacia_pamyat_andriya_sunushuna/.
8. Маркопольська Т. Колядки, Жадан й тризна: у Луцьку львівський театр показав нетрадиційний вертеп. URL: <https://kultura.rayon.in.ua/news/652314-kolyadki-zhadan-y-trizna-u-lutsku-lvivskiy-teatr-pokazav-netraditsiyniy-vertep>
9. Прево Марія. Сучасні Вертепи Харкова від режисерки Оксани Дмитрієвої. URL: https://teatrarium.com/suchasni-vertepu_kharkova/
10. Щукіна Ю. Відображення досвіду російсько-української війни у постановках театрів ляльок України 2022-2023 років. *Філософія та гуманізм*. 2023. Вип.1(17). С. 40-49.

REFERENCES

1. Boiko T. A., Tatarenko M. H. (2021) Narodna maska v istoryko-kulturnykh realiiakh ukrainskoho teatru. [Folk masks in the historical and cultural realities of Ukrainian theatre]. Visnyk KNUKiM. Seriya: Mystetstvoznavstvo. Vyp. 44. 127-134. DOI: 10.31866/2410-1176.44.2021.235391. [in Ukrainian].
2. Vertep Donechchyny (2022) Mariupolskyi teatr pryvitav hliadachiv z Rizdvom novoiu premieroiu. [Donetsk Region Nativity Scene: Mariupol Theatre greeted audiences with a new premiere for Christmas]. URL: <https://dn.gov.ua/news/vertep-donechchini-mariupolskij-teatr-privitav-glyadachiv-novoyu-premyeroyu>. [in Ukrainian].
3. Vertep. (2021) Neobarokova misteria. [Vertep. Neo-Baroque mystery]. URL: <https://ucf.in.ua/archive/61e82f7c21afc8763443ee43#:~:text=%D0>. [in Ukrainian].
4. Dorofieieva O. (2023). Diialnist Kharkivskoho derzhavnoho akademichnoho teatru lialok imeni V. A. Afanasieva pid chas povnomasshtabnoho vtorhnennia. [Activities of the V. A. Afanasyev Kharkiv State Academic Puppet Theatre during the full-scale invasion]. Filosofiia ta humanizm. Vyp.1 (17). 5-12. [in Ukrainian].
5. Zinovieva T. (2003) Do pytannia pro arkhetypni rysy personazhiv ukrainskoho vertepu. [On the question of archetypal traits of characters in Ukrainian vertep]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Mystetstvoznavstvo. 3. 15-23. [in Ukrainian].
6. Zinovieva T. (2004). Do pytannia pro spetsyfyku komichnoho elementu v ukrainskykh vertepnykh vystavakh. [On the specificity of the comic element in Ukrainian nativity plays]. Doksa. 5. 276-282. URL: <http://doksa.onu.edu.ua/article/view/226654> [in Ukrainian].
7. Korol Kh. (2025). «Rizdvo. Tryzna» – vystava, shcho stala zhestom memorializatsii pamiaty pro zahybloho heroia Andriia Synyshyna [‘Christmas. Three Days’ – a play that became a gesture of memorialisation of the memory of the fallen hero Andriy Synyshyn]. URL: https://teatrarium.com/rizdvo_tryzna_vystava_stala_zhestom_memorializacia_pamyat_andriya_synushyna/. [in Ukrainian].
8. Markopolska T. (2024) Koliadky, Zhadan y tryzna: u Lutsku lvivskiy teatr pokazav netradytsiinyi vertep. [Carols, Zhadan, and a funeral feast: Lviv theatre presents an unconventional nativity play in Lutsk]. URL: <https://kultura.rayon.in.ua/news/652314-kolyadki-zhadan-y-trizna-u-lutsku-lvivskiy-teatr-pokazav-netraditsiyniy-vertep>[in Ukrainian].
9. Prevo M. (2023). Suchasni Vertepy Kharkova vid rezhysery Oksany Dmytriievoi. [Modern Nativity Scenes in Kharkiv by Director Oksana Dmitrieva]. URL: https://teatrarium.com/sychasni_vertepu_kharkova/ [in Ukrainian].
10. Shchukina Yu. (2023) Vidobrazhennia dosvidu rosiisko-ukrainskoi viiny u postanovkakh teatriv lialok Ukrainy 2022-2023 rokiv. [Reflecting the experience of the Russian-Ukrainian war in Ukrainian puppet theatre productions in 2022-2023]. Filosofiia ta humanizm. Vyp.1(17). 40-49. [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025